

LITERATURA MODERNĂ
DESPRE ALTERAREA EU-LUI
(E. Ionesco, J. P. Sartre, C. Aitmatov, I. Druță)

MODERN LITTERATURE CONCERNING THE EGO CHANGES
(E. Ionesco, J. P. Sartre, C. Aitmatov, I. Druță)

Ludmila BEJENARU,
lector universitar, doctor
Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași, România

*Un nou păcat originar al omului:
acela de a nu exista.*
(Pierre Boisdeffre)

*Oricine poate ajunge un monstru,
latura monstuoasă din noi ne
poate răzbi.*
(Eugen Ionesco)

Invazia datorată progresului, în solitudinea vieții umane a barbariei civilizatorii, când orice *demonic* sparge limitele personalității, subjugându-i conștiința, ne îndeamnă să gândim asupra categoriilor morale și valorilor etice ale vieții. Sentimentele general-umane, însăși lumea, se prăbușesc în prăpastie, deoarece cultura moare, făcând loc civilizației, care-și intră în rol. Pornind de la afirmația lui Paul Tillich despre existența a *diverse demonii* care confirmă raportul dintre *demonic* și istoria spiritului omenesc, vom încerca să demonstrăm prezența, după părerea noastră, în acest timp luciferic, a unor *demonii* precum rinocerita și mancurtisul.

În teatrul lui Eugen Ionesco nimeni nu mai moare de dragoste. Mesajul de iubire al genialului dramaturg francez de origine română este expresia suferinței și tragismul dialectic al vieții. Considerând lumea o "minune îngemănata cu orori" Io-

nescio se află într-o tensionată căutare a existenței, găsirea căreia presupune, în accepția scriitorului, revelația dăinuirii raiului. Pătrunzând în cele mai tainice zone ale ființei umane, creatorul farsei metafizice prezintă oamenii în adevărata lor identitate, dedublându-le personalitatea, și accentuând tragismul și adevărul existenței lor.

Refuzând un singur gen de revoltă, spiritul ionescian manifestă spirit de frondă față de tot ce îngrădește libertatea omului. Personajele lui Ionesco reprezintă drama sufletului, dar și a omului, care rătăcește, o mare parte din viață, pe căile nenumerate și încălcite ale existenței.

Prin personajele sale, plasate într-o epocă plină de tulburări, iluzii, conflicte în care totalitarismul a atacat fibra literaturii, Eugen Ionesco prezintă un lucru pe cât de paradoxal, pe atât de straniu, monstruos și chiar diabolic: *pierderea calităților umane*. "Nimeni n-a tradus mai bine absurdul

ironic și crud al lumii în mijlocul căreia trăim” (Jean d’Armeson), Ionesco apărând în opera sa libertatea și demnitatea umană, dar și ironizând angoasele existențiale.

Coana Pipa din *Ucigaș fără simbrie*, cea care “crește găște publice” și are “o lungă experiență politică”, este un alter ego al gândirii sale:

“Vom face pași înapoi, deci vom fi în avangarda istoriei! ... Nu vom mai coloniza popoare, ci le vom ocupa ca să le eliberăm. Nu-i vom mai exploata pe oameni, ci îi vom face să producă. Munca silnică se va numi muncă patriotică... Totul se va schimba, vă promit. Ca totul să se schimbe, nu trebuie să se schimbe nimic. Numai numele se schimbă, nu și lucrurile... Nu vor mai exista neînțelegeri. Vom ultraperfecționa minciuna”.¹

Eugen Ionesco, conștientizând ridicolul și absurdul relațiilor “caragializate” dintre semeni, apelează la “ionescizarea” evoluției umane, făcându-ne cunoștință cu o diabolică și respingătoare specie umană - *rinocerii*. Prezentă, mai ales, în *Rinocerii* (1960) această categorie de oameni - simbol al forței brutale și al animalității, al dezumanizării și abrutizării societății - este *metaforă simbolică a dictaturii* și a consecințelor ei asupra minții omului, care denotă despersonalizarea ființei umane sub impactul fanatismului ideologic. *Rinocerii* reprezintă expresia esențializată a *rinoceritei* o maladie morală și socială a secolului al XX-lea - o demonie postmodernă bântuită - de *demonul epidemic al dezumanizării și al alienării*.

Rinocerizarea, întruchipată în toate ipostazele sale de funcționarul mic burghez Beranger - un erou

antierou, care a auzit doar vorbindu-se de piesele lui Ionesco, un personaj timid și singuratic, tot timpul bolnav și mahmur de băutura ce face răul fără să vrea sau îl lasă să se răspândească, crezând că greșește mai puțin decât alții - începe de la sentimentul *culpabilității*, care este în concepția primului autor de farse tragice, și semnul lipsei de puritate. Într-un “univers de monștri” Beranger își dorește și el un corn de rinocer “ca să-și rafineze chipul” plat, o “nudităte decentă” precum goliciunea rinocerilor, “o piele groasă” și o culoare atât de magnifică precum acest verde întunecat”,² al rinoceritei. Cu părerea de rău că niciodată nu va fi rinocer, Beranger “*Ei da, sunt un monstru. Un monstru! niciodată nu voi fi rinocer, niciodată, niciodată. Nu mă mai pot schimba. Aș vrea atât de mult aș vrea ... dar nu pot (...)* Sunt ultimul om și voi rămâne așa până la cea din urmă suflare”.³

Un monstru este mai periculos decât un rinocer, iar “ultimul om” este un om cumplit. Eugen Ionesco sacrificând, astfel, un om golit de orice valența axiologică. Moartea sugestivă a personajelor ionesciene nu provoacă milă, pentru că viermii cu chip uman nu merită să trăiască. “Omul fiind deja mort el nu mai este în stare nici de a trăi, nici de a muri”, afirma Beckett.

Contaminați de demonul simptomatic al degradării umane, ieșiți din burta caracatiței dictatoriale, amenințați și agresati sistematic, locuitorii părăsesc calmul plictisitor al orașului de provincie, transformându-se în rinoceri, metamorfozându-se în monștri. Este o lume nemachiată și neîndulcită, adevărată și tragică, paralizată de sentimentul răului și invadată de rinocerită, o lume care se naș-

te în inconștiența nebunului: autorul materializează o “adevărată angoasă colectivă” (Romul Munteanul), un univers paradoxal, obsedant, plin de coșmaruri și de violențe, ce reprezintă umanitatea degradată. Rinocerizarea duce la răsturnarea valorilor și la degradarea normelor existențiale. Întâlnim, la Ionesco, cel de-al doilea pol al existenței umane - polul răului - în care spațiul și timpul sunt scăpate de sub control și sub influența fricii interioare, dar și a paradoxalului tragic, are loc devalorizarea personalității și descompunerea ei până la deumanizare.

Demonicul ionescian, dincolo de paradoxul și de tragismul existențialului, dă senzația de sinceritate absolută a autorului, sinceritate ce dezvăluie adevăruri grave despre o societate dezumanizată, predispusă spre satanism, unde are loc descompunerea personalității.

Afirmând că sufletul ionescian păstra intacte toate spaimile ce se zbăteau în el, Radu Beligan se întreabă: “Este Eugen Ionescu un scriitor al zeflemei nemăsurate, al glumei enorme? Este un iconoclast? Este unul dintre exegeții moderni ai celor mai tragice versete ale bibliei? Este un avangardist? Este un clasic?” vibrând de admirație, că există acel “ceva iar nu nimic”. Eugen Ionesco, “copil al veacului rațional și produs al educației materialiste” după cum se autodefinia, este Uriașul, care nu a știut să facă altceva decât să scrie literatură și să trezească în cititor sau spectator sentimentul libertății, lăsând strigoii sufletului său neodihnit să palpate de neliniști, dar și încercând să domesticească, prin umor, eternul demon al sufletului său.

Și Antoine Roquentin, eroul sartrian din *Greața* are sentimentul că oamenii din orașul imaginar Bouville cu existența lor anostă sunt niște ființe de prisos. “Ei există, dar existența lor nu este o necesitate”.⁴ Asumându-și răul în toate ipostazele sale, eroul unuia dintre cei mai controversați autori ai acestui sfârșit de secol se fixează la început în situația de canalie, de salaud.

Eroul lui Sartre este convins că el însuși este om de prisos, că existența lui nu are nici o justificare. Așa cum în creația Ionesciană *rinocerita* bântuie întreg orașul, și la Sartre greața este prezentă peste tot, confirmând starea de vid existențial a personajului, “nuditatea decentă” berangeriană. La fel ca și Beranger, care-și dă seama că este un monstru, Antoine Roquentin percepe *alteritatea* eului său. Abandonându-și conștiința, eroul sartrian apare și el într-o ipostaza monstruoasă, satanică, dorind într-un sfârșit să se purifice prin creație. Spre deosebire de Beranger, care se considera “ultimul om” convins că așa va rămâne “pînă la cea din urmă suflare”, Antoine Roquentin reușește să depășească starea de somnolență, dar și cea de salaud, încercând o apropiere de reflecția purificatoare. Eroul sartrian “ajunge la conștiința de sine prin actul de creație care traversează absurdul, înlătură obsesia sinuciderii, anulează *greața* și conferă un sens existenței”.⁵

Eroul ionescian - prin tragicul rău, degradat, vulgar - oglindește decăderea omului, care, deseori, nu este decât o larvă a acestei “puternice, clocotitoare lumi”. Discreditaarea valorilor spirituale prin farsa tragică ionesciană, negarea oricărei semnificații a vieții, a existenței, dar

mai ales a omului, este o tragedie a infirmilor fizici, morali și umani, este o înfruntare a absurdului, predominată de oroare și abject, care scoate la iveală *antivaloarea*.

Caracatița dictatorială a dat naștere nu numai *rinocerilor* ionescieni, ci a stimulat și apariția *mancurților* aitmatovieni, *mancurtismul*, acea “renunțare la rădăcini, la fermentii cei mai activi ai conștiinței de sine și ai conștiinței participării la întreaga ființă a omenirii”⁶ constituind, după părerea noastră, o ultima demonie a acestui plumburiu și mediocru final de veac și de mileniu luciferic.

Mancurtismul evocat de Cinghiz Aitmatov în *O zi mai lungă decât veacul* și *Eșafodul*, dar și de Ion Druță în *Clopotnița și Horia*, este demolarea tuturor valorilor într-o lume desacralizată, satanică, în care predomină grotescul și monstruosul, iar “oroarea a devenit cotidiană și cotidianul – oroare” (Sartre).

Cinghiz Aitmatov, psihologul acestei demonii, “pune o chestiune considerată (...) definitorie pentru filosofia actuală: *problema spiritului rupt de ființă și împotrivit ei*”.⁷ Întâlnim la Ionesco, Aitmatov și Druță *un homo ideologicus* despersonalizat de fanatismul ideologiilor, care în permanență a fost educat și crescut în spiritul supușeniei și al execuțiilor docile, a trăit cu frica de oricine, chiar *de nimeni și de nimic*, ajungând la cea mai gravă culpă - *pierderea conștiinței de sine*. Omul contemporan, dezumanizat “prinuciderea memoriei și a ceea ce este personal în om”,⁸ își pierde conștiința de sine, transformându-se în *mancurt*. Jolaman - mancurtul din *O zi mai lungă decât veacul* - nu știe cine este, de unde-și trage rădăcinile, cine-i sunt părinții; el nu se considera ființă

umană. Acesta este tipul care nu poate și nu are nici o șansă să ajungă *personalitate*. Autorul îl prezintă asemeni unui câine, care-și recunoaște doar stăpânul; mancurtul aitmatovian este o jigodie mută (besslovesnaia tvari), veșnic supusă și nepericuloasă; este un sclav care se gândește doar la propriul stomac și pentru care dorința stăpânului este lege.

La Ion Druță, în drama *Horia*, directorul școlii din Căpriana, Nicolai Trofimovici, slujește și el stăpânului - este “omul statului, omul datoriei”, care nu se mișcă de pe poziția sa “nici cu lacrima, nici cu gluma” și raportează sus ori de câte ori crede că trebuie să facă acest lucru (s.n.). Căzând și el în “hăul neaducerii aminte”, nu-i înțelege pe cei care urcă “dealul hleios” pentru a aprinde o lumânare la subsolul Clopotniței din sat.

Și Jolaman, și Nicolai Trofimovici sunt împovărați de *Jugul amneziei istoriei*, opera lui Satan. La sfârșitul secolului al XX-lea ființa umană schiloadă, bolnavă, apatică și nepăsătoare, dezumanizată și dezintellectualizată nu era decât o pseudovaloare cu gusturi mediocre, dar și cu o gândire mediocră, care-și uitase trecutul și al cărei zbor spre viitor nu mai era necesar, pentru ca se pierduse sentimentul cosmic.

Sartre și Ionesco, acești “monștri sacri” ai angoaselor existenței, dar și Aitmatov, rămân, prin explorarea realității derutante și oribile, părinții demoniilor postmoderne - a *rinoceritei și mancurtismului*.

Pe lângă diversele demonii, cum sunt progresul omenirii, capitalismul, naționalismul - *rinocerita și mancurtismul* în cadrul cărora acțiunea demonică *distrugător de formă* constituie, după noi, cele mai

grave, dar și ultimele demonii ale mileniului XX. În vreme ce capitalismul “e o sinteză de creație și distrugere”, iar naționalismul “un izvor de mari valori sufletești și materiale”, dar și “de nedreptăți și de pofte distrugătoare”,⁹ *rinocerita* și *mancurtismul*, credem, ca *forme de viață demonice*, în care predomină *animalitatea* (.s.n.) sunt demonii cu o singură valență – cea negativă. Prin această afirmație ne îngăduim îndrăzneala de a ne detașa puțin de noțiunea goetheană a demoniului, conform căreia acesta este “o îmbinare de plus și minus, de afirmare și ne-

gare, de pozitiv și negativ”.¹⁰ În cadrul *rinoceritei* și *mancurtismului* întâlnim *insondabilul, demonicul distrugător de formă*. Chiar dacă omul din toate timpurile a năzuit spre o evadare din demonism, spre salvare și emancipare, de *rinocerită* și *mancurtism* se vor elibera doar acei care vor dori să se purifice, deoarece “lumea de acum, care este oribilă, nu constituie decât un moment în lunga devenire istorică” (Sartre) după care, *homo ideologicus*, pornit pe drumul reînvierii și al renașterii, își va recăpăta fața umană și conștiința de sine.

Referințe bibliografice

1. Blaga, Lucian. *Zări și etape*, 283 p.
2. Idem, p.285
3. Cimpoi, Mihai. *Duminica valorilor*. 272 p.
4. Cotorcea, Livia. *În căutarea formei*. Iași: Editura Universității "Al. I. Cuza", 1995. 335 p.
5. Idem, p. 338
6. Ionesco, Eugene. *Ucișăș fără simbrie*, Teatru II. București: Editura Univers, 1995. 270 p.
7. Ionesco, Eugene. *Rinocerii*, Teatru III. București: Editura Univers, 1996. 101p.
8. Idem, p. 102
9. Munteanu, Romul. *Introducere în literatura europeană modernă*. București: Editura ALL, 1996. 171 p.
10. Idem, p.172

Mihaela VLAS